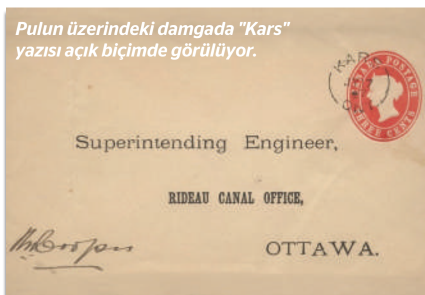

Emre Aracı

Kuzey Amerika'da üç tiyatro

Melez bir kültüre sahip Kanada'nın Ontario eyaletinde *Kars* adında bir köy olduğunu biliyor muydunuz? Kanada yolculuğu sırasında karşısına bunun gibi daha pek çok sürpriz çıkan yazarımız, dünyanın hangi ülkesine yolculuk etse peşini bırakmayan tesadüfleri dünyanın bu uzak coğrafyasında da yaşıyor. Bize de onun usta kaleminden dökülen satırları her zamanki gibi keyifle okumak kalıyor.

Kraliçe Viktorya'nın profilden portresini gösteren üç "cent" değerindeki pulun gofre olarak basıldığı eski bir zarfa bakıyorum. 1897 yılında Rideau Kanal İdaresi'nin başmühendisine postalanmış. Her ne kadar kulağa Fransızca da gelse, Rideau Kanalı Fransa'da değil, Kraliçeyi çevreleyen para birimi ise İngiltere'nin kullandığı "pence" değil. Üstelik pulun üzerindeki damgada büyük harflerle "KARS" yazılı. Burası da her ne kadar adını bizim Kars şehrimizden almış da olsa Türkiye değil. Bir mektup zarfında bir araya gelen böylesine ilginç bir kokteyl ancak Kuzey Amerika'nın coğrafi anlamda en büyük ülkesi olan Kanada'da olabilir. Melez kültürlerin enteresan mutasyonlar doğurduğu ve genellikle kendinden emin geçmiş imparatorluk topraklarında insanın karşısına çıkan bu beklenmedik etkileşimler kimilerine göre yerel değerleri bulandırsa da beraberinde gerçekten de şaşırtıcı sonuçlar ortaya koyuyor. Eski adı Wellington olan Kars, Kanada'nın Ontario eyaletinde bir köy. Köyün adı Kırım Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda görev yapan Kanada asıllı Ferik Williams Paşa'nın (General Sir William Fenwick Williams, 1st Baronet of Kars) 1855 yılında Kars kuşatmasında Ruslara karşı gösterdiği direnişin anısına değiştirilmiş. Böylelikle Ontario, içinden geçen ırmağın adının bile Thames konduğu Londra ve Windsor gibi şehirlerinden sonra bir de Kars köyüne kavuşmuş. "Williams Paşa" adı ne kadar eklektikse, "Kars Ontario" da o derece eklektik. Kanada'nın melez kültürüne hoşgeldiniz.

Pulun üzerindeki damgada "Kars" yazısı açık biçimde görülüyor.

Kanadalı subayla kabile reisinin el sıkışmalarını gösteren bir kartpostal.

Bir akşamüzeri Yonge Caddesi'ni yürüdüğüm Toronto şehri de Kanada'nın bu kimlik arayışından nasibini almış. İngilizler 1787 yılında Marmara Denizi'nin neredeyse iki katı büyüklüğündeki Ontario Gölü kıyısındaki toprakları Mississauga yerlilerinden biraz para ve tencere tava karşılığında satın aldıktan sonra, (ki bunun mahkeme davaları 2010 yılında Kanada Hükümeti gaspedilen haklarına karşılık yerlilere 145 milyon dolar ödeyinceye kadar sürecektir) Kral III. George'un ikinci oğlu York ve Albany Dükü Prens Frederick onuruna burada kurdukları yerleşime ilk olarak "York" adını vermişler, ancak 1834'e gelindiğinde şehrin adı yerlilerin dilinde kanal anlamına gelen ve eskiden bilindiği haliyle "Toronto"ya değiştirilmiş. İnsan, Williams Paşa'nın ülkesinde yerlilerin başına gelen bu değişiklikleri, kovboy şapkası ve kırmızı ceketiyle yarı şerif yarı İngiliz askeri havasındaki Kanada'nın meşhur Kraliyet Jandarması'na (Royal Canadian Mounted Police) mensup bir subayın bir kabile reisiyle el sıkışırken çektirmiş olduğu eski bir turist kartpostalında daha da iyi anlayabiliyor. Köşesine kraliyet arması iliştirilmiş Yonge Caddesi'ne ait eski bir kartpostalda ise gökdelenlerin yükseldiği bu şehirde sürekli olarak ne kadar çok şeyin değiştiğini fark ediyorum. Ama değişmeyen bir adres var. İşte bu makalemin konusu da o adreste filizlenmeye başlıyor. Çünkü kimlik arayışları sürse de kimlik bilinci son derece kuvvetli bir şekilde yerine oturmuş bir ülke Kanada.

Yonge Street, Toronto

Marcus Loew

Ufukta kaybolan geminin arkasından bakar gibi

Yonge Caddesi'nde tesadüfen önünden geçerken 189 numarada daha önce adını hiç duymadığım ve mevcudiyetini bilmediğim eski bir tiyatronun kapısında binanın içinin gezdirildiği turlar düzenlendiğine dair bir yazı görüyorum. Saatime bakıyorum; ancak ne yazık ki haftada sadece iki defa olan bu tur başlayalı 5 dakika olmuş ve güvenlik görevlisi kapıyı kilitlemekle meşgul. Şehirde sadece 24 saat daha kalacağım için birkaç gün sonraki ikinci tura katılmam ise imkansız. Bütün ricalarıma rağmen güvenlik memuru beni içeri sokmuyor. Israr ediyorum. İnatla *"Hayır"* diyor. O da emir kulu, ne yapsın. Ama cephesinde adını okuduğum "Elgin and Winter Garden Theatres" (Elgin ve Kış Bahçesi Tiyatroları) sanki 100 sene öncesine yolculuk yapacağı trenini, ya da gemisini kaçırmış şaşkın bir yolcu gibi, o ufukta kaybolurken, beni de içi buruk bir halde arkasından bakakalmış bir halde öylece geride bırakıyor. Ertesi sabah derhal tiyatro müdüriyetini aradığımda ise hiç beklemediğim bir sürprizle karşılaşıyorum. Tiyatro idaresinden Lena Polyvyannaya duyduğum teessürü çok iyi hissetmiş olacaktı ki bana *"rüyanız gerçek olacak, size tiyatroyu bizzat ben gezdireceğim"* diyor. Yitik tiyatroların akıbetlerine hüzün duyan bir müzik tarihçisinin Toronto gibi yeni dünya toprakları olmasına rağmen böylesine büyük bir bilinçle korumuş olduğu eski bir tiyatro kompleksinin üzerimde yarattığı heyecanı Lena çok iyi anlamıştı. Her zaman aynı frekansın yakalanmadığı ortamları bildiğim için yakalamış olduğumuz bu frekansın mucizesini çok iyi hissediyor ve az sonra bomboş bir halde ışıl ışıl bulacağım bu zaman kapsülünün bana tattıracağı hisleri sabırsızlıkla bekliyordum.

Marcus Loew'un Yonge Caddesi'ndeki tiyatro kompleksi 1913 yılında New York'lu mimar Thomas W. Lamb tarafından inşa edilerek o yılın 15 Aralık günü açılmış. 100. yılında bu tiyatronun kapısından içeri adım atıyor olmak ise heyecanımızı daha da arttırdı. Loew Viyana'dan New York'a göç etmiş yoksul Musevi bir ailenin oğlu olarak bu şehirde dünyaya gelmiş, ama yeni dünyanın girişimci ortamında yaşadığı iflaslara rağmen yoktan kendisini var etmişti. Kükreyen aslanıyla ekranlardan tanıdığımız MGM (Metro Goldwyn Mayer) film stüdyolarını 1924 yılında üç şirketi bir araya getirerek kurmuştu. Eğlence sektöründeki kariyerini vodvil temsilleri düzenleyerek başlatan ve değişen süreç içerisinde sinemaya yönelen Loew'un Toronto'daki tiyatro kompleksi de bir operadan ziyade bir tür varyete sahnesi olarak açılmıştı. Sütunlu ve aynalı giriş koridorunu çevreleyen altın yaldız alçı süslemeler üzerine büyük harflerle yazılan "Tragedy", "Vaudeville", "Shakespeare", "Opera", "Schubert", "Beethoven", "Wagner" ve "Schiller" gibi yazar, besteci ve oyun türlerinin karışık bir şekilde yer alıyor olması da burasının bir varyete sahnesi olduğunu derhal ziyaretçisine hissettiriyor. Pek çok kaynakta adı yanlış yazılan Liszt'in burada "Lizt" olarak yazılmış olması da 1980'lerdeki titiz restorasyonda 1913 yılından tarihi bir hata olarak orijinal haliyle bırakılan detaylar arasında. Bazen hatalar tarihe ve şehir bilincine nasıl da beklenmedik şekilde yerleşiyorlar; tıpkı Glasgow'da seneler önce bir öğrencinin şehir meydanındaki atlı Wellington heykelinin kafasına geçirdiği trafik konisinin, inanılmaz şekilde, neredeyse bir sembol haline geldiği gibi.

Elgin ve Kış Bahçesi Tiyatroları'nın girişi.

Hayatımda ilk defa böyle bir tiyatroya adım atıyorum

Aynalı ve sütunlu yolu yürüdükten sonra Lena'dan içeride bir değil üst üste duran birbirinden görkemli ve çok farklı iki tiyatro olduğunu öğreniyorum. İki katlı otobüs gördüm (hatta Toronto sokaklarında Londra'da bindiğim Chelsea'ye giden 11 numaralı eski bir Routemaster önümden geçti), ama bu devirden kalma üst üste iki tiyatro pek nadir. Ancak I. Dünya Savaşı'nın ardından 1928 yılında bu üstteki Kış Bahçesi olarak anılan tiyatro azalan seyirci sayılarından ötürü kapanmış. Oraya çıkan anıtsal merdivenin önüne duvar örülerek geride kalan 1410 kişilik oditoryum 1980'lerde duvar yıkılıp üst tiyatro restore edilinceye kadar büyük bir karanlık ve sessizlik içerisinde 60 yıl kış uykusuna yatmış. Lena duvar yıkılıp da içeri girilince salona adım atanların karşılaştıkları donmuş zaman karesi karşısında kendilerinin de bir süre donduğunu anlatıyor; hatta 1920'lerden salonda unutulan objelerden, solmuş sigara paketlerinden, kaybolmuş bir dünyadan geriye kalmış izler havasında bir sergi bile açılmış. Lena'nın ne demek istediğini Kış Bahçesi Tiyatrosu'na girinceye kadar anlamamıştım. Ama burası gerçekten de bir kış bahçesi; tavanlardan sarkan yapma, hakiki ve kumaş karışımı binlerce yaprak arasında, büyük sütunların ağaç kovukları şeklinde tasarlandığı, ayın temsil edildiği duvardaki büyük bir lambanın donuk ve loş bir şekilde ışıldadığı, yüzlerce küçük fenerin yaprakların arasından aşağı sallandığı bu oditoryumda kendinizi daha perde açılmadan bir sahnenin içerisinde bulmuş gibi hissediyorsunuz. Böyle bir tiyatroya hayatımda ilk defa adım atıyorum.

Kış Bahçesi Tiyatrosu'na Elgin Tiyatrosu'ndan kapısı sürgülü, demir parmaklı, manuel işletilen, o günden kalma eski bir asansörle çıktık. Çıkarken de Lena

bize *"bakalım Lavantalı Hanım'ı hissedebilecek misiniz"* uyarısını yaptı. Her tiyatronun hayalet hikayesi vardır; ancak Kış Bahçesi Tiyatrosu'nun Lavantalı Hanım'ı sık sık ziyaretçilere etrafa bir anda yayılan lavanta kokusuyla kendisini hissettirirmiş. Hatta bazen asansörün kendiliğinden üst kata çıktığı dahi olurmuş; o zaman asansör kabininin içi boş bile olsa çalışan görevliler kapıyı açıp hanımefendiye yol verirlermiş. Lena'nın anlattığına göre bu hanım sevgilisiyle tiyatroda buluşmak üzere sözleşmiş, ancak sevgili hiçbir zaman gelmemiş ve o günden beri asansörün kapısında onu bekler dururmuş. Bir başka yorum ise tiyatroda bıçaklanan bir hanımın zar zor asansör kapısına kadar gelip burada düşerek can vermesiyle bu paranormal olayın bugün yaşandığını açıklamakta. Doğrusu ben Lena'nın versiyonunu daha romantik buluyorum; ama kendi gömleğimdeki "Ach. Brito Lavanda" kolonyasının aromasından başka bir şey hissedemiyorum. Yine de bu hikaye Lavantalı Hanım'ı bana Toronto'daki bu eski tiyatrolarla özdeşleştirmeye, her bu kokuyu duyduğumda özlemlerimizi benzer bir hisle duyurmaya yetiyor. Bizler de Lavantalı Hanım'a yol vererek asansörden dışarı çıkıyoruz. Şu satırları bile yazarken Kış Bahçesi'nin loş mehtaplı salonunda yapraklar arasında bu halde sevgilisini bekleyen Lavantalı Hanım'ı düşünüyorum.

Elgin Tiyatrosu oditoryumu

İtalyan asıllı Fransız bestecinin adı tuğraya dönüşüyor

Aşağı kattaki Elgin Tiyatrosu ise 2148 kişilik kapasitesiyle Kış Bahçesi'nden daha da büyük bir oditoryuma sahip; altın yaldızın ve kırmızı kadifenin doruğa çıktığı bu görkemli tiyatro uzun seneler sinema olarak faaliyet göstermiş. Şimdilerde film gösterimleri zaman zaman olsa da Toronto'nun yerel Barok opera ve bale topluluğu "Opera Atelier" burada her sene düzenli temsiller veriyor. Hatta tesadüfen lobide onlara ait *Saraydan Kız Kaçırma* operasının afişini görüyorum, ama ne yazık ki çok kısa bir süre için şehre geldiğimden dolayı, afişinden, biraz riske olduğu hissedilen temsillerini izlemeye imkanım olamıyor. Bu başarılı kumpanyanın Toronto'da pek itibar gördüğünü sonradan çıkan kritik yazılarını okuduğumda da görüyorum. Opera Atelier direktör Marshall Pynkoski ve balerin olan eşi Jeanette Lajeunesse Zingg tarafından kurulmuş ve 1985 yılından bu yana düzenli olarak her sezon halk karşısına çıkıyorlar. Modern, yaratıcı ve taze, ama aynı zamanda otantik performans kalitesine önem veren Pynkoski idaresindeki bu topluluğun Jean Baptiste Lully'nin *Armide* trajedisini 2012'de Versailles'daki Kraliyet Operası'nda oynamadan önce Toronto'da sahneye koyduklarında Kanuni'nin tuğrasına benzer bir tuğrayı Elgin Tiyatrosu'na antrakt perdesi yapmış olmaları bu 100 yaşındaki sahnede benim için beklenmedik bir sürpriz oluyor.

Bunun hangi padişah tuğrası olduğunu arayıp da bulamamamın sebebi ise operanın dekorlarını tasarlayan Gerard Gauci'nin youtube'da yayınlanmış bir röportajı sayesinde cevaplanıyor. Gauci, İranlı bir hat ustasına tuğranın içine Arap harfleriyle "Armide", yanına da bestecisi "Jean Baptiste-Lully" ve librettisti "Philippe Quinault" yazdırdıklarını anlatıyor. Toronto seyircisinin bunu deşifre edemeyeceğini bilse de otantikliği arayıştaki bu detay, orijinal eser yaratmanın peşinde koşan her gerçek sanatçının çok iyi bileceği gibi, onu mutlu ediyor. Böylelikle Kanada Operası'nda İtalyan asıllı bir Fransız bestecisinin adının nasıl bir tuğraya dönüştürüldüğüne Elgin Tiyatrosu vasıtasıyla tanık olmuş oluyorum. Üstelik Gauci operanın sahnelerini de bizim minyatür geleneğimizdeki gibi perspektifsiz tablolar şeklinde tasarladığını da röportajında ekliyor: *http://www.youtube.com/watch?v=keuUuY4o3aM*. Sonradan araştırdığım üzere Lully'nin operasında Jack Rennie'nin dans ettiği ve (kimbilir Lavantalı Hanım'ın beklediği) aşkı temsil eden kanatlı meleği sanki üst kattaki Kış Bahçesi'nden aşağıdaki tiyatroya inmiş gibi Renaud'nun başında görünce, aklıma belki de Paris'te bir *Armide* temsilini izledikten sonra hatıratına "acaip san'atler" olarak tanımladığı opera hakkında Yir-

Kış Bahçesi Tiyatrosu oditoryumu

Armide - Opera Atelier - Elgin Theatre

Armide - Opera Atelier

George Eastman

misekiz Mehmet Çelebi'nin 1720'de şu yazdıklarıyla içine düştüğü ruh hali geldi: *"gökten bulut ile âdemler inüp ve yerden âdemler uçurdular. Sözün kısası, ol kadar şaşılacak şeyler gösterdiler ki, tabiri kabil değildir. Gök gürlemeleri ve şimşekler gösterdiler. Görülmedikçe inanılmayacak kadar acaiplikler ve garipliklər temâşâ olundu. Hele aşk hallerini öylesine gösterüp icrâ ettiler ki, gerek padişahın ve gerek kızın ve gerek kralzadenin tavır ve hareketlerine bakıldıkça insanın acıyacağı gelirdi".*

Gökkuşağı köprüsünden Amerika'ya geçip, merhum Oxford profesörü Geoffrey Lewis'in bana bir görüşmemizde 'Ne yaygara' dediği ve her geçişte onu hatırladığım, Niagara Şelaleleri'nin yanından kıvrılarak Ontario Gölü'nün karşı kıyısındaki New York eyaletinin Rochester şehrinde ise Kuzey Amerika seyahatimde yolumun düştüğü üçüncü tiyatro beni bekliyordu. Bir zamanlar Sibelius'a profesörlük teklif eden Eastman Müzik Okulu'nun kurucusu ve içinde bulunduğumuz dijital çağda artık hemen hemen tarihe kavuşan meşhur Kodak Şirketi'nin sahibi George Eastman'ın 1922 yılında şehre hediye ettiği, kendi adıyla anılan ve daha ziyade konser salonu olan Eastman Tiyatrosu.

Yeğenimi üst katta piyano dersine bıraktıktan sonra bir müzik okulu için inanılmaz görkemde inşa edilmiş bu salonda Neil Varon idaresindeki okul orkestrası Eastman Philarmonia ve Eastman-Rochester Korosu'ndan *Armide*'deki temaları bambaşka bir müzik diliyle, ama aynı derecede kuvvetli bir ifadeyle Lully'den 200 sene sonra işlemeye devam eden, yine içinde kanatlı meleklerin dolaştığı, ruhu besleyerek yücelten, bir başka bestecinin epik bir senfonisini, Mahler'in *Resurrection* (Diriliş) Senfonisini, 200 kişilik pırıl pırıl bir topluluktan dinledim:

"With wings that I have gained / In seeking to perfect my love / Will I ascend / Into the light which no eye has ever reached" (Kazandığım kanatlarla / Aşkımı mükemmelleştirirken / Yükseleceğim / Hiçbir gözün erişemediği ışığa).

Tesadüfen konser esnasında yan yana oturduğumuz koro şefi bir hanımla sohbet etmeye başlıyoruz. İkimizin de müzisyen olduğu kısa zamanda belli oluyor. *"Yakında bir konseriniz var mı?"* diye soruyor. *"Evet. Varşova'da"* diyorum. Çok uzak değilmiş edasıyla bana gülümsüyor. *"Hayır. Varşova, Polonya. Chopin'in ülkesi"* diyorum. O zaman gülmeye başlıyor. Meğer Rochester'a 15 dakika mesafede bir Varşova (Warsaw, NY) daha varmış. Yeni dünyanın coğrafyası yine kafamı karıştırıyor. Ama sonradan düşünüyorum ki Ontario'da Kars varsa, New York'ta neden Varşova olmasın; Mahler'in vaad ettiği evrenin kapısını aralayanlar için Kuzey Amerika olmuş, Avrupa olmuş, ya da dünyanın hangi köşesi olmuş olsun ne önemi var. O yolda bütün zorluklara rağmen yürüyebilenler bir gün nasıl olsa o inandıkları ışığa ulaşacaklar, aynen Mahler'in ulaştığı ve sanatında bizlere gösterdiği gibi...

Emre Aracı'nın Andante'nin geçmiş sayılarındaki makalelerine www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz. **A**

Eski bir kartpostalda Eastman Tiyatrosu ve Müzik Okulu

Eastman Tiyatrosu, Rochester, New York